
Ana Batrićević

Istraživač pripravnik

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja

PRIKAZI KNJIGA

Prikaz monografije „Tužioc i žrtve“ Dr Jovana Ćirića

Monografija „Tužioc i žrtve“ Dr Jovana Ćirića, objavljena 2009. godine u izdanju Instituta za uporedno pravo u Beogradu, predstavlja naučno delo koje se po mnogo čemu razlikuje od ostatka domaćih i inostranih radova iz oblasti viktimologije. Osim što na svetlost dana hrabro iznosi najdelikatnija pitanja koja se mogu javiti na složenoj relaciji žrtva-pravosudni sistem-učinilac, autor istovremeno nudi i konkretne sugestije za njihovo rešavanje, ali i pozitivne primere iz uporednog prava. Kao jedna od specifičnosti ovog dela izdvaja se potpuno odsustvo jednostranosti u sagledavanju problematike. Naime, već se na prvi pogled može uočiti da je monografija kao celina, a i svako poglavlje unutar nje, prožeta jednom osnovnom niti – insistiranjem na poštovanju elementarnih ljudskih prava, kako onih koja pripadaju žrtvi, tako i onih koja su zagarantovana učiniocima krivičnih dela. U skladu sa tim, na samom početku izlaganja ukazano je na neophodnost traganja za “zlatnom sredinom”, ali i na opasnosti koje se mogu izroditi ukoliko se ravnoteža poremeti u korist, odnosno na štetu bilo koje od suprotstavljenih strana.

Autor uvodi čitaoca u problematiku podizanja i afirmisanja svesti o pravima žrtve pozivajući se na najvažnije odredbe Deklaracije Ujedinjenih nacija o osnovnim pravima žrtava kriminaliteta iz 1985. godine. On zatim sumarno prikazuje evoluciju ideje o pomeranju težišta krivičnog prava sa učinioca krivičnog dela, koji je vekovima bio u žiži interesovanja, na žrtvu krivičnog dela, koja pažnju zakonodavca i predstavnika pravosudnih organa okupira tek poslednjih 30-40 godina. U tom kontekstu, autor objašnjava i osnovne ideje na kojima počiva restorativna pravda, podvlačeći značaj ovog kompleksnog društvenog i kriminalno-političkog pokreta za osnaživanje žrtve kao aktivnog učesnika krivičnog postupka ali i alternativnih, diverzionih procesa. Kao još jedan argument u prilog

jačanju interesovanja za prava žrtava krivičnih dela, autor podvlači posttraumatski stres, pojam koji u sebi obuhvata sve one psihološke, zdravstvene, psiho-socijalne i socijalne posledice sa kojima žrtva treba da nastavi svoj život posle krivičnog dela.

Nakon osvrta na razvoj i jačanje prava žrtava, autor prezentuje dva markantna slučaja iz prakse sudova Sjedinjenih Američkih Država, koji su, svaki na svoj način, inicirali dramatičan preokret u pogledu položaja i žrtve i učinioca krivičnog dela i to ne samo u pravosudnom sistemu već i u društvu uopšte. Prvi, danas već čuveni, slučaj Katarine Đenoveze, koja je pre skoro pola veka u Njujorku silovana i ubijena na očigled svojih komšija, snažno je odjeknuo u kako u laičkoj tako i u stručnoj javnosti i do temelja uzdrmao dotadašnje poimanje prava žrtava krivičnih dela. Upravo je ovde prikazano kako je, praktično, jedna tragična sudbina inicirala čitavu lavinu raznovrsnih pokreta za prava žrtava i inspirisala konstituisanje nove naučne discipline-viktimologije.

Nasuprot tome, opisivanjem slučaja Pejn protiv Tenesija, autor baca svetlo i na "drugu stranu medalje". Kroz shvatanje Vrhovnog suda Sjedinjenih Američkih Država da u situacijama kada optuženom preti smrtna kazna, pred sudom ne sme biti saslušana žrtva, odnosno njoj bliska lica, ukazuje se na sve opasnosti i zloupotrebe koje sa sobom nosi preterano potenciranje njihovog bola i patnji. Osim što potkopavaju temelje na kojima počiva savremeni krivični postupak, kao što su: pravično i nepristrasno suđenje, pretpostavka nevinosti i pravo na odbranu, takva emotivna manipulisanja podstiču sekundarnu viktimizaciju i, u krajnjoj instanci, opstruišu primarni cilj svakog krivičnog postupka-otkrivanje istine. Skretanje pažnje na opasnost od zloupotrebe prava žrtava odmah nakon osvrta na razvoj i jačanje savremenih viktimoloških učenja nije slučajno. Na taj način, autor na samom početku postavlja problem koji je po svemu sudeći prisutan u svim savremenim krivičnim postupcima-iznalaženje i održavanje ravnoteže između dve suprotstavljene grupe prava i interesa, obe proklamovane gotovo univerzalno prihvaćenim međunarodnim dokumentima-žrtve i učinioca krivičnog dela.

Analizirajući položaj žrtve u krivičnom postupku, autor posebnu pažnju posvećuje pojmu sekundarne viktimizacije. Od svih negativnih osećanja koje se javljaju na strani žrtve bilo u toku samog suđenja, bilo izvan sudnice, ovde je poseban akcenat stavljen na strah, stid i samookrivljavanje, pri čemu je posebno opisano kakve sve reperkusije ove emocije mogu imati na tok i krajnji ishod krivičnog

postupka. Zaboravljanje relevantnih činjenica, nekonzistentnost u izlaganju, umanjen kredibiliteta iskaza i obeshrabrujuća poruka za druge-aktuelne ili potencijalne žrtve krivičnih dela samo su neke od njih. Osim razmatranja problematike sekundarne viktimizacije žrtava seksualnih delikata, za koju je opšteprihvaćeno da je naročito intenzivna i veoma teško premostiva, posebnu pažnju pobuđuje izlaganje posvećeno sekundarnoj viktimizaciji žrtava imovinskog kriminaliteta, koja je u našoj teoriji i praksi, potpuno neopravdano stavljena u drugi plan. Zbog toga je veoma korisno to što autor na ovom mestu iznosi i rešenja-potencijalne uzore, koja su u oblasti pružanja podrške žrtvama imovinskog kriminaliteta (a naročito krivičnog dela prevare) prisutna u uporednom pravu.

Jednu od osobenosti monografije "Tužioc i žrtve" čini i to što se autor u svom izlaganju ne zaustavlja samo na problemima žrtava kao izolovanih subjekata već ide korak dalje i nastoji da predstavi svu složenost odnosa između žrtava kao laika i državnih tužilaca kao stručnjaka, profesionalaca koji predstavljaju pravosudni sistem. Kao suština tog odnosa nameće se nimalo jednostavan zadatak javnog tužioca da se suoči sa često potpuno nereálnim zahtevima ogorčene žrtve i (ili) njene ožalošćene porodice i da, istovremeno, postupa objektivno i nepristrasno, pa makar to bilo i u korist optuženog. Imajući u vidu složenost ovih zahteva, autor podvlači značaj kontinuirane edukacije zaposlenih u pravosudnim organima (na prvom mestu tužilaca i sudija), ali i svih drugih lica koja obavljajući svoju profesiju dolaze u kontakt sa žrtvama krivičnih dela, poput zaposlenih u organima unutrašnjih poslova i centrima za socijalni rad. Povrh toga, on i sam pruža vredne i korisne smernice, koje bi ova lica trebalo da slede u svom radu sa žrtvama, a tiču se pre svega pravilnog načina na koji treba da se postave prema licima koja od njih traže pomoć i vrste informacija koje tim licima treba da pruže. Kao pozitivan primer istaknuta je praksa koja je u ovoj oblasti zastupljena u Sjedinjenim Američkim Državama.

Deo monografije posvećen položaju žrtve u istrazi, slikovito nazvan "kopanje po prošlosti žrtve", posebno je aktuelan s obzirom na dugo najavljivano uvođenje tužilačke istrage u naš pravni sistem. Takva radikalna reforma našeg krivičnog procesnog zakonodavstva staviće tužioce pred nove izazove, a, kao što autor naglašava, neminovno će dovesti do formiranja "paralelnih" istražnih timova advokata. Budući da će se i jedni i drugi naći na "nepoznatom terenu", potpuno je opravdano autorovo insistiranje na redovnoj nadgradnji

njihovih znanja i veština, naročito u pogledu komunikacije sa žrtvom. Uz pomoć nekoliko upečatljivih primera, autor približava čitaocu koliko delikatno po žrtvu i njenu porodicu ali i po same istražitelje može biti otkrivanje pojedinih detalja iz njene prošlosti. Podvlačeći da otkrivanje istine ima prioritet u odnosu na zahteve privatnosti i pijeteta, on istražiteljima pruža niz sugestija u vezi sa njihovim držanjem prilikom postavljanja osetljivih pitanja i saopštavanja ili prećutkivanja neprijatnih ili kompromitujućih saznanja o žrtvi. Kao osobito problematično izdvojeno je utvrđivanje doprinosa žrtve sopstvenoj viktimizaciji, jer pogrešan pristup istražitelja u takvim situacijama može kod lica bliskih žrtvi stvoriti pogrešan i neželjen utisak da je ona ta kojoj se sudi.

Pitanje doprinosa žrtve sopstvenoj viktimizaciji obrađeno je u okviru posebnog poglavlja. Pritom je posebno podvučen potencijalno ograničavajući efekat preterane obzirnosti prema žrtvi i njenoj porodici na utvrđivanje u kojoj meri je sam oštećeni doprineo izvršenju krivičnog dela. Promovišući savremena viktimološka shvatanja autor upravo na ovom mestu s pravom postavlja pitanje da li i sam učinilac može biti žrtva-sopstvene žrtve ili spleta nesrećnih okolnosti. U tom kontekstu još više dolazi do izražaja obaveza javnog tužioca da uspešno "balansira" između oštećenog kao direktne i učinioca kao indirektno žrtve.

Interesovanje zakonodavca i predstavnika pravosudnih organa za prava žrtava krivičnih dela je u našoj zemlji do nedavno bilo prilično skromno. Zbog toga je osobito korisno što autor kroz jednu sažetu komparativnu viktimološku analizu pruža čitaocu uvid u položaj oštećenih lica u pravnim sistemima drugih zemalja. Posebnu prednost predstavlja to što se autor ne zadržava samo na teorijsko-pravnom razmatranju inostranih zakonskih tekstova. On prikazuje najvažnije rezultate dva opsežna viktimološka istraživanja i pravi koncizan presek stavova laičke i stručne populacije pojedinih zemalja u odnosu na aktuelni položaj žrtava i učinioca u njihovim pravnim sistemima, ciljeve krivičnog postupka, optimalne modalitete kompenzacije, prijavljivanje pojedinih krivičnih dela, rad policije i osećanje sigurnosti građana.

Zasebno poglavlje posvećeno je nastanku, razvoju i funkcionisanju službi za pomoć žrtvama krivičnih dela u Engleskoj, Velsu, Severnoj Irskoj i Sjedinjenim Američkim Državama-zemljama koje u oblasti viktimologije imaju dugu i sadržajnu tradiciju. Autor ovde upoznaje čitaoca sa širokom lepezom njihovih delatnosti i s

pravom ukazuje na potrebu za osnivanjem sličnih službi i u našoj zemlji. Na izlaganje o službama za pomoć nadovezuje se razmatranje uporednopravnih rešenja u vezi sa novčanim obeštećenjem žrtava krivičnih dela iz javnih (državnih) fondova. Nakon razmatranja pitanja opravdanosti ovakve kompenzacije, autor upoređuje izvore finansiranja, vrste kompenzacije, maksimalne iznose novčane nadoknade i situacije u kojima se ona može ostvariti iz ovakvih fondova u različitim zemljama.

Kao zaključak, autor se osvrće na situaciju u Srbiji, zemlji koja obiluje žrtvama ratova, posttraumatskog stresa, tranzicije, svekolikog nasilja i senzacionalistički nastrojenih medija nazivajući, bez imalo preterivanja, naše društvo pravom “kriminološko-viktimološkom laboratorijom”. Uvidom u našu realnost (koja se svodi na previše žrtava i premalo novčanih sredstava za njihovo obeštećenje) stiče se predstava o tome koliki izazov predstavlja implementacija savremenih viktimoloških ideja u takvom okruženju. Uprkos tome, autor ističe da je poboljšanje položaja žrtava u našoj zemlji moguće i, u tom smislu, navodi niz konstruktivnih predloga inspirisanih uporednopravnim rešenjima.